

Kur yra riba tarp pokšto ir patyčių?

Sakoma, kad juokas yra pats geriausias vaistas. Vaistas, kuris gydo nuo streso, blogos nuotaikos, tačiau kaip ir su visais vaistais – reikia neperdozuoti. Juokas gali būti panaudotas kaip ataka. Pasireikšti kaip žaisminga kritika, kurią pamėgo modernizmo ir postmodernizmo kūrėjai, arba kaip patyčios, priemonė pakenkti kitam. Kada nekaltas pokštas arba kritika tampa patyčiomis?

Asmenišką konkretaus žmogaus žeminimas lengvai gali tapti patyčiomis. Ideologijos, organizacijos, meno kryptys neturi jausmų. Skeptiškas požiūris į grupes yra naudingas visuomenei, nes verčia mąstyti apie kultūrinį, politinį pasaulį, sąmoningai gyventi. Tačiau individo atskyrimas nuo grupės neretai peržengia ribą tarp pokšto ir patyčių. Lietuvos poetų modernistų grupuotė keturvėjininkai vadovavosi Filipo Marinečio futurizmo manifestu. Jie polemizavo su romantikais ir simbolistais, rašė agresyviai, energingai. Labiausiai pasižymėjęs sambūrio narys Kazys Binkis savo antrąjį eilėraščių rinkinį pavadino „100 pavasarių“ – nuoroda į Maironio „Pavasario balsus“ ir tradiciją kurti poeziją apie pavasarį. Jis šaiposi iš maironinės kūrybos, romantinių įvaizdžių (mėnulis apibūdinamas kaip „senas idiotas, elektros viela pažabotas“). Tai kritika, reikalinga literatūros evoliucijai. XX amžiaus antrosios pusės – XXI amžiaus pradžios avangardistas Kostas Ostrauskas taip pat linkęs kritikuoti romantinę pasaulėjautą. Dramoje „Jūratė ir Kastytis“, parodijuojančioje Maironio lyrinę baladę, pasirodo pats Maironis. Jis keikia banaliu realistu virtusį Kastytį, pameta akinius. Lietuvių poezijos gigantas Ostrausko dramoje žioplas. Mažiau išmano už Kastytį. Mano manymu, toks šaipymasis neperžengia patyčių ribos, tačiau prie jos priartėja, todėl gali būti interpretuojamas kaip neskoningas, nereikalingas. Taigi, kritikuoti bendras idėjas gali būti vertinga, bet kritika, nukreipta į atskirą individą, rizikuoja tapti kenksminga.

Šaipymasis ir kritika tampa patyčiomis, kai yra naudojami be pagrindo, netikslingai ir neefektyviai. Pokštas neprivalo turėti paslėptos reikšmės, tačiau kultūriniame kontekste nereikšmingas pokštas bevertis. Kai tokio tipo pokštas dažnai, be atodairos vartojamas, jis skleidžia blogį. Neatsakingas šaipymasis būdingas interneto kultūrai. Tyčiojama iš vaikų aktorių, moterų su tam tikrais vardais ar šukuosenomis, religingų žmonių, tautų. Internetas leidžia žmonėms anonimiškai tyčiotis ir nematyti aukų jausmų, padarinių. A. Jakučiūnas straipsnyje „Vaistai nuo ufonautų“ pabrėžia, kad prieš žmones, besityčiojančius iš blogio, reikia kovoti taip pat aršiai kaip prieš patį blogį. Tokios patyčios kovoti prieš blogį nepadedą, nes yra neefektingos, skatina neapykantos kultūrą, iškreipia idėjas. Neapgalvoti masiniai internetiniai antpuoliai propaguoja blogį, o jį galima sutriuškinti tik veiksmais. Patyčios yra nedorų intencijų pokštai, kurie kenkia visuomenei, neprisideda prie kultūrinės diskusijos.

Juokas iš savęs ar savo situacijos padeda išgyventi ir sąmoningai žvelgti į gyvenimą, todėl nėra patyčios. Manau, kad nereikia savęs priimti per daug rimtai, reikia mokėti iš savęs pasijuokti. Išskirtiniais atvejais šis juokas gali tapti žmogaus savivertės praradimo priežastimi, tačiau dažniausiai yra sveikas, naudingas. Tokį juoką sunku klasifikuoti kaip patyčias, nes patyčios visada turi auką, o pokštavimas iš savęs niekam nekenkia. Dramaturgas ir režisierius Marius Ivaškevičius dramoje „Madagaskaras“ pasakoja apie Kazio Pakšto grandiozinę idėją Lietuvą perkelti į Afriką. Jis pašiepia lietuvius: jų naivumą (Salę suvilioja sovietų slibinas), didelį susireikšminimą („Grindys, neišlaikiusios lietuviybės, įlūžta“). Jis tapo portretą žmonių, tikinčių, kad visos gyvenimo problemos išsispręs. Tačiau kartu juokiasi ir iš savęs, nes ragina skaitytojus dramą skaityti taip, kaip apie mus skaitys ateityje. Ivaškevičius verčia susimąstyti apie mūsų, kaip lietuvių, silpnybes, todėl jo drama yra, kaip ir pagrindinis veikėjas, tik pokštas, o ne mefistofeliškas, pasityčiojantis juokas. XX amžiaus pirmos pusės profesorius, kritikas, rašytojas Balys Sruoga savo patirtį Štuthofio koncentracijos lageryje aprašė memuarų knygoje „Dievų miškas“. Ironiškas knygos pasakojimas sužavėjo Sruogos draugus, bendraminčius, tačiau kalinių artimieji kaltino jį patyčiomis iš žmogaus gyvybės, cinizmu. Riba tarp pokšto ir patyčių subjektyvi, tačiau, atsižvelgus į tai, kad Sruoga pats patyrė lagerio žiaurumus ir kad ironija – tik psichologinė savaizauga nuo žiaurumo, galima teigti, kad jis neperžengė patyčių ribos. Taigi, juokas iš savęs ar savo situacijos nėra patyčios.

Kritika ir ironija verčia žmonių mąstyti apie nusistovėjusias tradicijas, vertybes, skatina gyventi sąmoningai. Deja, pokštavimas gali pasireikšti kenksminga forma – patyčiomis. Nors kartais siekiama gero, patyčios propaguoja neapykantą ir blogį. Žeminantis požiūris į kitus yra visuomenės degradacijos priežastis. Tik pokštavimas, turintis gerų intencijų, siekiant gėrio pasaulyje, nesėjantis destruktijos, yra tyras, nevirsta patyčiomis.